

UIT DE SCHRIFT

Profeet, Priester en Koning.

En als zij te Kapernaüm ingekomen waren, gingen tot Petrus, die de didrachmen ontvingen, en zeiden: Uw Meester, betaalt Hij de didrachmen niet?

Hij zeide: Ja. En toen hij in huis gekomen was, voorkwam hem Jezus, zeggende: Wat dunkt u, Simon! de koningen der aarde, van wie nemen zij tollen of schatting? van hunne zonen, of van vreemden?

Petrus zeide tot Hem: Van de vreemden. Jezus zeide tot hem: Zoo zijn dan de zonen vrij.

Maar opdat wij hun geen aanstoot geven, ga heen naar de zee, werp den angel uit, en den eersten visch, die opkomt, neem, en zijnen mond geopend hebbende, zult gij eenen stater vinden; neem dien, en geef hem aan hen voor Mij en u. Matth. 17: 24-27.

Meer dan eens heeft de Heiland, getrouw aan de wet, zijn twee drachmen, een halven stater, bijgedragen aan den tempel. Het was voorschrift der wet (Ex. 30), door Joas in eer hersteld, ook door Nehemia behartigd.

Het was positieve steunverleening aan den eeredienst, 't was ook „losgeld“; men „kocht zich er door vrij“ van den bijzonderen tempeldienst. Wie kon dit met meer recht willen, en mogen, en moeten, dan de Heiland? Hij diende den tempel niet in een speciaal ambt, doch in het meest volkomene en vervullende: Hij bracht den steenen tempel tot zijn nieuwtestamentische vervulling. Dewelke wij zijn.

De laatste maal echter, en die is hier, want de Heiland is voor 't laatst in Kapernaüm, betaalt de Heiland langs een omweg. Met veel omhaal. Omhaal, waarin geen woord, geen daad overbodig is. Hij betaalt via een wonder.

En daarin profeteert Hij. Hij vloekt een vijgeboom, opdat Zijn jongeren Hem zullen kennen, als Hij wordt uitgeworpen en vervloekt als 't dorre hout. Zoo instrueert Hij ook Zijn sleuteldrager Simon Petrus: hoe kan die anders preken op Pinkster, en ons doen gelooven door Zijn Woord?

Eerst laat Jezus Simon merken, dat Hij de Ziener wezen kan. Nog vóórdat Simon den Heiland vertellen kan, dat naar de belasting van officiële zijde is geïnformeerd, voorkomt hem Jezus. Hij wist er al van.

Maar de Ziener blijkt ook hoogste Profeet. Hij licht Petrus in. Niemand onder de niet-theocratische vorsten betaalt zelf belasting. Hij niet; ook zijn familie niet. Als 't kan, dan zijn volk niet. De onderdanen, liefst de barbaren, die men knevelde, laat men liefst betalen. Voor een volk, dat de theocratische wet niet meer onderkent, dat zijn Theocratische Koning dra zal vloeken is het eigenlijk dwaasheid, dat Jezus zou betalen, in plaats van de belasting te innen. Zijn Vader is de Grootste Koning, de Heer van 't tempelhuus. En Jezus de Christus is diens grootste Zoon, God uit God, Licht uit Licht. Hij behoeft niet te betalen. Ook Petrus niet. Die is ambassadeur van 't Rijk. Heeft hij niet alles verlaten voor den dienst der vervulling van den tempel in de verbondslijn, dus in de richting van het Nieuwe Testament?

Daarom betaalt de Heiland wel. Maar Hij profeteert. Hij profeteert, dat Hij, hoewel in de rij der belasting-opbrengers staande, aan den anderen kant van het loket moet staan: de Zoon, de Koning, die ontvangen moet, wien toekomt alle eijns en toll!

Mijn Heer en mijn God, die staat hier in de rij. Ik moet er aan denken, als men mij de bijdrage voor de Kerk afvordert.

Ook is Hij Koning. Terwijl Hij het dienst-knechtsgewand aantrekt, en in de rij der betalende onderdanen gaat staan, requireert Hij. Hij beschikt over Vaders goederen. Een visch, dan en dan, daar en daar. En een hengel. En een ambassadeur, die naar den waterkant moet. En een stater in den bek van 't beest. De losprijs, voor twee personen: Jezus van Nazareth, en Simon, Zijn knecht.

Neen, 't gaat niet om de som. De beurs van Judas is er ook nog. Maar 't gaat om Petrus' geloof, en om 't onze, die den belasting-plichtige zullen zien in Zijn ontlediging en Zijn vernedering, maar tegelijk in Zijn recht om van den Vader een mirakel te eischen... Niet voor zichzelf. Doch voor Simon en voor ons, opdat de schijn ons niet bedriege. Opdat wij onzen Koning zouden zien, die heerscht als Hij dient, die belasting neemt, als Hij ze geeft. Voor één wonder, al is 't ook maar aan een visch voltrokken, bewegen zich de krachten des hemels en der aarde.

Ook is Hij Priester. Geef straks die dubbele som, Simon: een losgeld, „in de plaats“ van u, en mij!

Een losgeld. Toen Zijn ouders Hem in den tempel voorstelden, kochten zij Hem los, voor ons, om vrij te zijn voor het messiaanse ambt buiten den steenen tempel. Thans volbrengt Hij, wat Zijn ouders zijn begonnen. Voor 't laatst: Hij koopt zich vrij voor buiten-tempeldienst. Dit is de ware tempeldienst thans: de expansie van den tempel is nabij. Hij betaalt Zijn laatste bijdrage; Hij betaalt

aan het perkament, waarop Zijn eigen doodvonnis zal staan. En Hij weet het: o groote Goedheid!

Ook hierin is Hij priester, dat Hij verhindert, dat „zij zich ergeren“, d.w.z. zich zouden stooten, en vallen. Had Hij het gebaar van den revolutionair gekozen, van den wetteloze, den contrarevolutionair, zij hadden kunnen zeggen: Hij breekt de wet van Mozes. Dat Hij ze vervulde, hadden ze dan niet gezien, door Zijn schuld. Zij hadden aan de kleine ergernis zóó zich bezeerd, dat ze voor de groote (Golgotha) geen oog meer zouden hebben gehad. Dit wil Hij hun besparen: opdat niemand zegge, dat hij van Hem vervreemd gebleven is, en dat het de eigen schuld van Jezus is geweest.

Geen aanstoot legt Hij op den weg van ons naar Golgotha. Wie zich aan dezen Priester stoot, van dien geldt de onderscheiding, die Petrus Dathenus eens gebruikte in een brief aan Calvin: het is geen gegeven, doch een genomen ergernis.

Maar ditmaal geldt dat woord onbepaald. Zie toe, uw Priester is hier, en uw Koning, en uw Profeet. Heden drachmen, morgen bloed.

En wij zijn Zijn huis geworden, Zijn eigendom, óók door dien heelen stater.

K. S.

KERKELIJK LEVEN

Verweer in „De Heraut“.

Prof. Kuyper schrijft in „De Heraut“, dat hij polemiek over de geschilpunten, liefst zou vermijden. Wij hebben dat niet kunnen zien, toen prof. Hepp brochures schreef en mededeelen eener synodale commissie beschuldigde van afwijking. „De Heraut“ deed toen mee. Evenmin, toen ds Feenstra aangevallen werd.

Prof. Kuyper deelt voorts mede, dat „het Rapport van de Deputaten, die door de synode van Amsterdam benoemd zijn om over deze geschilpunten advies te geven, zelfs aan de leden der synode niet is ter hand gesteld“. Wij constateeren, dat lezers van onze bladen hebben kunnen lezen, dat er althans meer dan één rapport te verwachten zou zijn. Het enkelvoud zal hun daarom onjuist toeschijnen. Ook in Amerika heeft iemand — door onverklaarbare oorzaak — geschreven over dit door „De Heraut“ bedoelde rapport. Maar het is niet juist.

„Intusschen wil dit niet zeggen“, aldus „De Heraut“, „dat daarom de pers zou moeten zwijgen, wanneer min juiste voorstellingen worden gegeven, of dat men het recht niet zou hebben zich te verdedigen, wanneer men aangevallen wordt“.

Daarmee zijn we 't eens. Leden der synodale commissie (prof. Hepp, dr W. A. v. Ee, prof. Ridderbos, prof. Aalders, secundus-ld.) en een lid van het synodale moderamen (dr Kelzer) schrijven over de bekende punten of laten er over schrijven in hun organen („Credo“, „Kerkblad Leeuwarden“, „Geref. Theol. Tijdschr.“). Zij doen dit allen tijdens de zittingen der Sneeker synode. Ook ondergeteekende volgt gaarne hun lijn, evenals prof. Kuyper.

Prof. Kuyper zegt ook iets over de pluriformiteit. En hij neemt enkele stukken over.

Prof. Kuyper verklaart, dat ondergeteekende „van deze pluriformiteit der kerk niet weten wil“. Van welke niet? Dat is maar de vraag. Ik heb van het begin af aan duidelijk geschreven, dat ik van bepaalde pluriformiteitsconcepten niet weten wil. Ook dat ik het woord altijd ongelukkig vind, hetgeen wel blijkt uit de vele theorieën, die er in opgeborgen worden. Maar heb ik niet nog pas geleden cursief laten drukken: sommiger, niet aller pluriformiteitsleer te verwerpen? Ik dacht daarbij aan een door mij overgenomen reeks van prof. Greijdanus, geschreven lang vóór ik mee kon doen, doch mij eerst onder de oogen gekomen geruimen tijd nadat ik met schrijven over de kwestie begonnen was. „Pluriformiteit“ — maar dan binnen de ware kerk. Het woord vind ik onduidelijk, en bedenkelijk, en ik heb zó'n vermoeden, dat er wel zijn, die 't daarin met me eens zijn. In elk geval — prof. Kuyper's mededeeling is onvolledig en daardoor onjuist.

Voorts zeggen én prof. Kuyper én een inzender, ds J. v. Dijk te Zevenhuizen, iets over het geval Socinus. Ds v. Dijk doet zijn best, den brief van Calvin aan Socinus te vertalen. Dat is alleen maar makkelijk, want nu kunnen allen het lezen, dat Calvin daarin den naam van kerk aan Rome inderdaad ontzegt. Alleen maar, hij doet het zóó en zóó, in dezen en in dien zin. Juist dus wat ik zei. Dat ik onder het schrijven van mijn „Reformatie“-artikel niet precies pagina en deel noemde, geeft ds v. Dijk heusch nog aanleiding voor een opmerking. Hem zij herinnerd, dat ik precies aangaf, hoe men het stuk vinden kon. Natuurlijk had ik het eerst gelezen; wat ds v. Dijk er uit aanhaalt, klopt dan ook van a tot z met wat ik er van zei.

Vervelend? Onnoodig?

Heelemaal niet, goede vrienden. We boeken al weer winst. Hoor maar.

a. Nog pas hoorden we zeggen: Calvin ontzegt nooit den naam kerk aan Rome. Thans wordt in twee bladen van pluriformiteitsverdedigers, „Credo“ en „Heraut“, met mij gepolemiseerd, over de vraag, hoe, en in op wat manier, hij het wél gedaan heeft. Winst voor de kerken. Dat ds v. Dijk Calvin's meening nog niet geheel juist weergeeft,

(„sic“, alzo interpreteert hij door: „tot op zekere hoogte“) komt óók wel terecht. Voorts geldt tegenover hem, wat ik opmerkte tegen dr de Bondt. Dat de onttrekking van den kerknaam in den bewusten brief hoofdzakelijk zou zijn, zei ik nergens. Voor ons is hoofdzakelijk, dat hij het deed, hetgeen geloofend was.

b. In „Heraut“ nr 2093 had prof. Kuyper alleen van den tweeden brief melding gemaakt. De eerste, waarin de naam kerk Rome ontzegt werd, bleef achterwege. Prof. Kuyper zegt nu: ieder verstandig „Reformatie“-lezer kan begrijpen, dat brief II toelicht wat brief I zeide. Inderdaad. Maar in 1918 kon zelfs de verstandigste „Heraut“-lezer dat niet bedenken: hij wist niet af van brief I. Thans wel, dank zij nieuwe discussie. Winst voor de kerken.

c. Ds J. v. Dijk goochelt nog wat met woorden. We krijgen deze reeks:

1. „op die wijze onttrekt Calvin den kerknaam aan de Papisten“ (citaat brief);
2. „maar tot op zekere hoogte wil hij hem ontzeggen“ (parafrase I ds J. v. Dijk);
3. „men kan niet zeggen, dat hij hem in absolute zin ontzegt“ (parafrase II ds J. v. Dijk);
4. „Calvin heeft hem ook hier niet ontzegt“ (parafrase III ds J. v. Dijk).

Draai het wieletje nog er 'es om. Dan komen we vanzelf weer terecht bij stelling 1. En dat dit doorzichtig is, is wederom winst voor de kerk.

d. In „Heraut“ 2093 (3 Mrt 1918) had prof. Kuyper den tweeden brief van Calvin aldus vertaald, dat daar zou hebben gestaan, dat DE kerk, schoon half verwoest, toch in het Pausdom is overgebleven. In den Studenten Almanak 1940 had ik er reeds op gewezen, dat in het origineel niet stond: „de“ kerk, doch „aliqua ecclesia“; ds J. v. Dijk vertaalt dat nu zelf door: „eenige kerk“, „eenigermate een kerk“. Niets vreemds overigens; Calvin schreef dit in najaar 1549; welnu, toen was de eerste misère van het concilie van Trente net zoo ongeveer achter den rug; het concilie moest nog heropend worden en de protestanten zouden nog verschijnen! Het „aliqua“ ecclesia is in dien tijd begrijpelijk genoeg (zie artikel verleden week). Maar dat „DE“ kerk („Heraut“ 1918) thans veranderd is in „eenige kerk“ („Heraut“ 1940), dat is winst voor de kerken.

Ten slotte: „De Heraut“ citeert nog dr de Bondt, dien wij reeds beantwoordden.

Wat „De Heraut“ verder van Calvin aanhaalt, doet niets ter zake. Ik heb dat allemaal nog pas zelf ook gezegd. Calvin verklaart: de paus is beter dan liberalen. Ik schreef nog pas: de paus is beter dan communisten of N.S.B.-ers. Ben ik daarom vóór de pluriformiteit?

Op dit ééne punt dus nog géén winst: men spreekt nog altijd om de zaak heen. Keulen en Aken, zullen we maar denken. In ernst.

Ten slotte: ds J. v. Dijk schrijft: Prof. Schilder zal nog meer moeten schrijven. Het kan hem gebleken zijn, dat ik dat inmiddels heb gedaan.

K. S.

Een schijnberoop op Petrus Dathenus.

We zouden, beloofden we, ook nagaan, hoe de professoren Kuyper en Dijk Petrus Dathenus in het debat betrekken.

Prof. Kuyper schreef in „De Heraut“ (no. 2096, 24 Mrt 1918) letterlijk als volgt:

„Slechts op enkele, sterksprekende feiten wensen we te wijzen...“

Vooreerst op hetgeen geschied is in 1562, toen de Lutherse gezinde Overheid te Frankfurt, waar een deel der Nederlandsche ballingen zich gevestigd had, eischte, dat de kinderen derzeder Nederlanders in de Lutherse Kerk zouden gedoopt worden. Hoewel enkelen hiertegen bezwaar hadden, omdat zij met de Lutherse Kerk, die hen zoo vervolgd had, geen gemeenschap meer wilden hebben, was het meerendeel der gemeente het daarmee niet eens en ook de predikant der gemeente, Petrus Dathenus, niet. In een brief aan Calvin, waarin hij deze twistzaak uiteenzet, zegt hij: „wij zeggen, dat wanneer we onze kinderen in de Lutherse Kerk (! K. S.) laten doopen, we den doop gebruiken in een ware Kerk van Christus en door den dienst van hen, die wettig tot dit ambt geroepen zijn“ (brief van 28 April 1562 in de Op. Omn. van Calvin t. XIX p. 397). Hier verklaart Petrus Dathenus dus uitdrukkelijk, dat hij de Lutherse Kerk als een ware Kerk van Christus erkende. Nu is er zeker onder de predikanten van die dagen wel niemand geweest, die zulk een invloed op onze Gereformeerde Kerken heeft gehad als Dathenus. Aan hem dankt ons volk zijn psalmberijming, zijn catechismus en zijn liturgie. Nog althans leeft zijn naam onder ons volk voort. En dat Dathenus hier geheel het standpunt van Calvin bleek te deelen, toont genoeg, hoe onze beste Gereformeerden hebben gedacht.“

Tot zoover prof. Kuyper over Dathenus en de fine fleur der gereformeerden.

Prof. Dijk blijkt van hetzelfde gevoelen te wezen. In zijn referaat „Buiten de kerk geen zaligheid“ (1920) schrijft hij zonder eenige restrictie:

„Dathenus heeft b.v. onomwonden de Lutherse Kerk als een ware Kerk van Christus erkend.“

Ten bewijze citeert dr Dijk dan dezelfde plaats uit de werken van Calvin, die ook prof. Kuyper genoemd had. Bovendien verwijst hij naar de na dit „Heraut“-artikel (immers in 1919) verschenen dissertatie van dr Th. Ruys Jr, bl. 38. Meer niet. De

zaak
Hij le
van w
dr D
m o e
kan, v
uitspr
lette
geen
We m
gegeva
En te
niet, h
tuigd
Dathen
zegd
onder
taling
wie all
hij zie
met ha
wat hi
Ik b
komen
plaats
aanges
men p
lijk ge
1918 m
die, vo
doende
die n
mogen
belij
lijk aa
preta
citaten
lijk na
Maar
naar e
plurifo
benoem
noem
dankbe
de gel
stree
over p
vallen
dat en
dr Dijk
Ik wile
ingang
te wijz
Maar
aan d
ook in
Vervolg
Hepp v
zien. Is
„Heraut
Vrije
Suec
val-Fe
in deze
Hepp v
wat de
oogen
jeugd v
referen
los; dr
daar h
dat me
broeder
wat ik
„De He
dit org
is; dat
dat de
loofd z
Dathen
het cite
vlot aa
meerde
van der
kreeft
dat me
gaan m
vinger

Laat
tafel“),
allereer
is beha
We b
ling. Ne
stellend
weringe
geteek
„De He
iets kin
plurifo
Wij r
Ten
blzonde

a. De
is geda
zelf de
woord

Bevroren leiding.

De ongewoon-lange vorstperiode brengt allerlei perikelen mede.

Zaken treuren over gering debiet, sprekers-op-tournee sneeuwen in, kelen krijgen een kraaiengeluidje, dat niet bepaald tot vertevendiging van de aandacht strekt. Onze huisvrouwen deelen voor geen klein part in de winter-bezwaren, zij klagen over bevroren aardappelen, tekort aan huishoudgeld en niet in het minst lijden zij last als de waterleiding door de vorst in boeien geslagen wordt. De driftige hoort men met hamers op de pijpen slaan, wie met geduld is gesierd verwarmt de leiding met een kaarsje, een vernuftige draait de kraan onderstboven en giet er heet water door. Elk troost zich met de wetenschap, dat het voorjaar in aantocht is.

In den arbeid voor het koninkrijk Gods en in het menschelek gemeenschapstven hebben wij ook gedurig met bevroren leidingen te maken. Daar zit een schrijverken achter zijn maagdelijk folio, een dominee achter zijn blanco preekboekje (waarom leveren zij die ook niet bedrukt?), een persman heelt de vingers op de toetsen van zijn schrijfmachine, een orgelist heeft den voet op het pedaal. Ergens in Nederland wacht een uitgever op een boek, een gemeente op een preek, een blad op copie, een gehoor op muziek... Hora! Die man achter zijn folio, de eigenaar van het preekboekje, de redacteur en de orgelist, zij zijn zeker bekwaam tot hun taak! Zijn zij niet bij groote meerderheid van stemmen knap verklaard? Als je dan niet bekwaam bent, weet ik het niet meer! Maar hoe zij hun brein afmatten, de kleine grijze despoeljes zijn een ligdown-staking begonnen, de hersenen weigeren elke productie. Dan moet je daar zitten achter je papier, achter je schrijfpiano, turend op je notenblad, aangegreind door je commentaren en dan moet een fabriek gedáán fluiten, dan moeten de werklui voorbij je huis stappen, vrolijk en welgemoed! Gaat een mensch niet uit naar zijn arbeid tot den avond toe?

Arme kerel, daar op je pastoriekamertje, in je redactiebureautje of waar je ook worstelt! Ik denk met medegevoel aan jou... en aan je vrouw en kinderen! Want die zullen het ook niet best hebben, als de inventie niet bij je komen wil! Daar is bij jou een buis bevroren, man! O, wie weet hoe een treiterig klein huisje het doet! In een knik stond een eierdopje vol water, het bevroor en daar zit je nu! Een troost heb je, de critiek zal niet bevroren zijn als je preek niet mooi wordt of je artikel wat vervelend! Dien hamer wég! Ben je dwaas, kerel! Wou je zoo bruusk en woest op de leidingen in je geesteswoning rondhaken? Moet straks soms de hoofdbuis springen? Kalmpjes en zachtjes het bevroren plekje opzoeken en het zoetjes aan verwarmen. Hersens en zenuwen zijn niet de hooze dingen, waarvoor de menschen ze uitmaken. De Schepper heeft aan die hersens en die zenuwen zulk een groot geduld, zoo'n wonderlijke volgzzaamheid ingeschapen, maar wij kunnen er zoo raar mee omspringen! Laat die krant maar wachten, het publiek geduld oefenen, de Gemeente maar eens met een „gewone“ preek te vreden zijn. Wacht vertrouwend tot de buis ontdooit is.

„Heb ik nooit geen last van?“ valt iemand mij in de rede. Ik heb een electrischen geiser, die nooit bevroert! Zoo, heeft u een electrischen geiser? Ik feliciteer u niet, ik géén preek, géén artikel, géén boek uit dien geiser! Dank u!

Daar zijn ook bevroren verhoudingen, in het huwelijk, in de besturen en verenigingen, in de kerk. Het kan wel een hoofdbuis zijn. In den regel zit het maar in zoo'n treiterig-klein pijpje, in zoo'n knik waar geen eierdopje water in stond. Hamers wég! Zijt gij dwaas, vrienden? Een beetje geduld, een beetje warmte. Tracht dien knik te vinden en ontdooit dien met wijsheid en tact. Het kon zooveel beter zijn in ons persoonlijk leven, in allerlei verhoudingen, ook in de kerk, als wij dien ijspegel in den knik van de leiding niet over het hoofd zagen. Laat de hoofdbuis niet springen door ongeduld en onverstand, maar ontdooit mij de kleine knikken, die den loop van het water versperren.

N. B.

Nederduitsche vluchtelingen kon worden genoemd. De Lutherse partij toch had ook hier, evenals in geheel Noord-Duitsland, de macht grootendeels in handen. En dat deze partij tegenover de aanhangers der Zwitsersche Reformatie niet al te sympathiek gestemd was, blijkt wel uit de verre van vriendelijke ontvangst, die den uit Engeland verdreven Calvinisten in Oost-Friesland ten deel gevallen was. Wel was de formula concordiae van Bucer, die er sedert 1542 van kracht was, in zulke bewoordingen gesteld, dat ook de Calvinistische opvattingen werden geduld, maar toch scheen zij „bij oppervlakkige beschouwing in alle bestreden punten de Luther-

zaak is blijkbaar duidelijk, ook voor dr Dijk's besef. Hij legt de dissertatie van dr Ruys in het verlengde van wat „De Heraut“ beweerd had. Want, al vermeldt dr Dijk „De Heraut“ niet onder de bronnen, wij moeten toch wel aannemen, dat hij, wat ik verstaan kan, volkomen overtuigd was, dat „De Heraut“ geen uitspraken van Datheen door aanhalingsteekens als letterlijke citaten zou aandienen, die heelemaal geen citaten zijn. Toch is het zoo, gelijk zal blijken. We moeten aannemen, dat dr Dijk de door hem aangegeven bron (Calvin's brief zelf dus) heeft nagesien. En tevens dr Ruys' dissertatie. Maar dan begrijp ik niet, hoe lezing van Ruys' dissertatie hem niet overtuigd heeft, dat wat „De Heraut“ als citaat van Datheen aandienende, heelemaal niet door den man gezegd is. Ruys geeft van Calvin's brief, voor wat de onderhavige passage betreft, een nederlandsche vertaling, die hij aan Rutgers ontleend heeft. Welnu, zelfs wie alleen maar Rutgers' vertaling naalaat, moet, tenzij hij zich overhaast, onmiddellijk zien, dat „De Heraut“ met haar aanhalingsteekens Datheen in den mond legt, wat hij niet zeide.

Ik belijd gaarne, primo, dat mij zoo iets ook overkomen kan; secundo, dat ik, zelfs nog onder vooropplaatsing van deze gulle erkenning, het meer dan onaangenaam vind, deze dingen hier te schrijven. Maar men perst en perst af. Op zichzelf was het al bedenkelijk genoeg, dat in de Gereformeerde Kerken omstreeks 1918 men den moed had, Buizer af te wijzen op gronden, die, voorzover gecontroleerd, ons reeds thans onvolgende bleken. Ook gravamen-indieners zijn broeders, die niet door onze schuld buiten de kerk mogen komen te staan. Bovendien, het raakte de belijdenis en haar interpretatie; en het doet pijnlijkt aan, te zien, hoe met de historische interpretatie der Confessie in die dagen is omgegaan: citaten, die geen citaten zijn, beweringen, die er eigenlijk naast zijn.

Maar goed, dat was alles verleden tijd. In het zoeken naar een beteren, meer confessiegetrouwen, heb ik het pluriformiteitsbegrip bestreden vóór ik te Kampen benoemd werd: men wist, wat men deed. Na mijn benoeming ben ik op het ingeslagen pad doorgegaan, dankbaar, dat God mij daartoe meer dan vóór dien, de gelegenheid bood. Ik ging verder, maar bestreed niemand onder de collega's. Ik zweeg over prof. Hepp, over prof. Kuiper, over dr Dijk. Aanvallen in eigen huis deed ik niet, al was ik overtuigd, dat en „De Heraut“ van 1918, en het referaat van dr Dijk van 1920 onjuiste informaties hadden gegeven. Ik wilde langs den weg der pers andere gedachten ingang doen vinden, zonder broeders op vergissingen te wijzen.

Maar men viel van de andere zijde aan. Prof. Hepp begon (almanak); ik antwoordde, ook inzake details van zijn betoog. Daarna rust. Vervolgens kwam 1936; de professoren Kuiper en Hepp wilden de pluriformiteit in het debat betrokken zien. Best. Nog zweeg ik over de beschouwingen van „Heraut“ en dr Dijk (wetenschappelijke samenkomst Vrije Universiteit). Tijdens de synode van Sneek evenwel heropent prof Hepp den aanval (geval-Feenstra) en haalt er de jeugd bij. Prof. Dijk, die in deze materie toch wel bewust handelt, valt prof. Hepp af wat de manier betreft, maar valt hem bij, wat de dogmatische hoofdzak betreft. Onder zijn oogen doet het „Jongelingsblad“ mee: de mannelijke jeugd wordt ook „geïnstrueerd“, en verwezen naar het referaat van 1920. „De Heraut“, en „Credo“ komen los; dr de Bondt, ds v. Dijk (Zevenhuizen) krijgen daar het woord. Alles goed en best, ik mag dat meelevende kerk wel. Maar dan moeten de broeders 't ook verstaan, dat ik nu eindelijk verklaar, wat ik jaren lang vóór me hield. Ik verklaar, dat wat „De Heraut“ en, al of niet in goed vertrouwen op dit orgaan, dr Dijk schreef, óók over Datheen, onjuist is; dat Datheen niet zei, wat men hem liet zeggen; dat de aanhalingsteekens van „De Heraut“ ongeoorloofd zijn geweest; dat de consequenties, die men uit Datheen's vermeende uittaling haalt, fictief zijn, wijl het citaat fictief is; dat dat elkaar's beweringen al te vlot aanvaarden, hoe begrijpelijk ook, aan de Gereformeerde Kerken geen goed gedaan heeft, en haar verder van den zin der belijdenis heeft afgebracht (o „alarmkreet“ van prof. Waterink en van „De Heraut“!), en dat men dus maar eens wat voorzichtiger moest omgaan met de broeders, die hier waarschuwend den vinger ophieven.

Laat ons, na deze ontboezeming („het hart op tafel“), het geval-Datheen eens wat van nabij bezien, allereerst in verband met wat verleden week door ons is behandeld.

We beginnen met een tegemoetkomende onderstelling. Neem, zoo zeggen we, neem eens even aan, onderstellenderwijs, dat de situatie in bovenstaande beweringen van de professoren Kuiper en Dijk scherp geteekend was, zou dan Datheen's opmerking, door „De Heraut“, en door prof. Dijk ten beste gegeven, iets kunnen beteekenen ten gunste van een of andere pluriformiteitsleer?

Wij meenen: niets.

Ten bewijze verzoeken wij te letten op volgende bijzonderheden.

a. De door „De Heraut“ en dr Dijk bedoelde brief is gedateerd op 28 April 1562. Nu heeft Datheen later zelf de historie van dien tijd beschreven. In het voorwoord van zijn Psalmberijming, gedateerd 25 Maart

1566 „beklaagt Datheen zich, verdacht te zijn gemaakt, als ware hij al te toegevend geweest inzake het laten doopen van kinderen in andere dan de Gereformeerde Kerken“ (diss. dr Ruys, 258). Men zou haast zeggen: stil maar, goede vriend, wij in 1940 hebben Knox en Calvin hooren prijzen, wij zij ruinhartig genoeg zijn een welwillende houding aan te nemen tegenover het doopen van kinderen van roomschen... Toch is Datheen van zulk een lofprijzing niet gediend. „Ik en heb niet sonder groote droevenisse verstaen, dat ettelijcke mynen naem tot eenen dekmantel haerer dissimulatie misbruyken, seggende, dat ik toelate, dat men de kinderken in de Roomsche kerke wel mag laten doopen sonder sonde.“ (Ruys, 258.)

Nu, zal men ondergeteekende tegenvoeren, een kind in de Roomsche kerk laten doopen, is nog wel wat anders dan aan John Knox schrijven over het doopen van roomsche kinderen, waarover we verleden week „De Heraut“ en prof. Dijk hoorden berichten. Toegegeven. Alleen maar — men vergete niet, onder welke omstandigheden men destijds leefde. Als er geen eigen predikant te krijgen was, soms in geen maanden of langer? Als 't (in de zuidelijke Nederlanden b.v., waar Datheen's lastige broers ook vandaan komen) een doodvonnis beteekenen kan, Rome's doop voorbij te gaan? Als men door te wachten het ongedoopt blijven van het (zwakke) kind moet risceeren? En als dan („De Heraut“ en prof. Dijk zeggen, dat Calvin 't zoo zag!), als dan in Rome het verbod Gods bewaard bleef? En als (tverhaal wordt eentonig) de naam kerk aan Rome nooit ontzegd is door Calvin, gelijk „De Heraut“ en prof. Dijk ons komen verzekeren? Ik weet nog niet, of, als dat allemaal zoo geweest was, Datheen zoo'n zelfverdediging zou hebben noodig gehad, als we hierboven toch uit zijn zagen vloeden.

Intusschen, we waren nog niet heelemaal klaar met dit punt. Volgens „De Heraut“ en prof. Dijk heeft Calvinja aan Rome nooit den naam kerk ontzegd; is ook dat bewijs van zijn breeden blik en wordt daarin Datheen opgeroepen als bijkomend getuige ten gunste van overeenkomstige ruimhartigheid.

Welnu — als nu Datheen zich verdedigt tegen de valsche aanklacht van toegevendheid inzake doop in de Roomsche kerk, wat is dan naar zijn eigen uitspraak de houding, die principiëel hem geboden schijnt?

Hij zegt het zelf.

Hij verklaart (Ruys, 258), dat hij nooit iets anders heeft geleerd dan wat hij heeft geschreven in 1559. Dat was dan drie jaar voordat hij zijn brief aan Calvin schreef! Waarschijnlijk, aldus dr Ruys, 258, is hiermee bedoeld een geschriftje, dat in 1562 herdrukt is, dus net in het jaar, waarin hij met Calvin correspondeerde. In dat boekje van 1559 had Datheen zich tegen een nog al irenischen broeder gekant. De man luisterde naar den naam: Jan Daelman. Daelman zijnerzijds had geponeerd

„Dat die Roomsche Kerke Christi is.“

„Dat he(m) niemant van der R. Kerke scheyden mach.“

„Ende dat een Christen alle die Rom. superstition en afgodendiensten gebruyken mach sonder sonde“ (Ruys 259).

Maar als daartegenover Datheen aan het woord komt, dan (Ruys 260) is hij „vooral zeer uitvoerig in zijn bewijs, dat 'de Roomsche kerke niet de kerke Christi' is en geeft de ken-teekenen der ware kerk aan“. En, zoo voegt dr Ruys er aan toe: „behalve op de H. Schrift en de kerkvaders beroept hij zich op Bullinger, Calvin (!), Luther, Melancthon, Oecolampadius en Zwingli“.

We staan even stil. In de dagen van het gravamen-dr Buizer en van de synode van Sneek betoogden of betoogen de professoren Kuiper en Dijk, dat Calvinja den naam kerk aan Rome nooit ontzegd heeft. Wij moeten, naar we vernemen, daarmee rekenen, want Calvin is één der vaders van de confessie. Prof. Waterink's alarmkreet komt tegelijkertijd in „Heraut“ en „Credo“. In „Heraut“ en „Credo“ wordt tevens het woord gegeven aan dr de Bondt, ds v. Dijk, om nog eens te opponeeren tegen hen, die zeggen: Calvinja heeft den kerknaam wel ontzegd. Ook Datheen wordt opgeroepen ten bewijze.

Maar nauwelijks kijkt men Datheen even in de oogen, of hij verklaart: wilt u mijn standpunt weten? Welnu: Rome is den kerknaam niet meer waard; en nu ga ik aan Calvin schrijven, op wien ik mij beroep.

b) We herhalen: de „in haast“ geschreven brief, waarover het thans loopt, is gedateerd 28 April 1562. In den brief vermeldt Datheen, dat „nadat door een Raadsbesluit ons de bediening ontnomen was, de meeste onzer landgenooten hunne kinderen bij de dienaar der Duitsche kerken ten doop gepresenteerd hebben“. (Ruys 37, Corpus Ref. 397). De Raadsbeslissing, hier bedoeld, viel in 1561. Eerst daarna hebben in de benauwdheid van hun ziel sommige ouders hun kinderen in een Duitsche kerk van Frankfort laten doopen (zelf waren ze geen Duitschers, doch vluchtelingen van andere nationaliteit). De vraag is dus: hoe zag het er uit in die „Duitsche kerk“ te Frankfort aan de Main (want daar was het incident gebeurd)?

Dr Ruys schrijft daarvan:

„De kerkelijke toestand te Frankfort was in het begin der 16e eeuw niet van dien aard, dat deze stad een aangewezen toevluchtsoord voor de

Parmentier te Oegstgeest voor de Classis Leiden en Mevr. Colijn te Alphen a. d. Rijn voor de Classis Woerden.

Dit Comité heeft als president aangewezen Mev. M. Parmentier, tot secretaresse Mevr. Pontier en tot penningmeesteres Mev. B. Klapwijk.

De deputaten hopen, dat, als dit Comité zich in verbinding stelt met de resp. Kerkeraden en Zendingcommissies, het alle medewerking ontvangt om dit mooie deel van het zendingswerk te Solo te bevorderen.

Namens Deputaten,
E. H. BROEKSTRA, Scriba.

We verheugen ons ten zeerste, dat deze zaak van groot belang, waarover we nog pas hebben geschreven, thans reeds op krachtige wijze is aangepakt. „Inge- wijden“ weten, hoe hier in blijkt, dat het gebed van één, die volhardt — we denken aan iemand in Indië — veel vermag.

Hartelijk bevelen we deze aangelegenheid bij onze kerkeraden en Zendingcommissies aan. Er wordt veel gevraagd, maar organisatie kan zoo heel veel bereiken.
K. S.

Contrasten.

Reinier Bloemert: Alzoo ook op aarde....
Gustav Renker: Rocca krijgt een dominee.
Uitgeg. door Bosch en Keuning N.V., Baarn.

Het is niet slechts de eisch van een klassiek drama, dat eenheid van handeling een noodzakelijke voorwaarde is, voor een goed gecomponeerd stuk. Zelfs het meest romantische werk vraagt zelfucht van zijn auteur, vermindering van alle noodeloze bijkomstigheden, concentratie van alle stijl-middelen tot één doel, de logische ontwikkeling van de handeling naar haar oplossing.

Van de bedoeling van den roman hangt het grootendeels af, in hoeverre milieu-beschrijving en zakelijke uitweidingen gerechtvaardigd of zelfs noodzakelijk zijn. Zij kunnen sfeer geven aan het verhaal en bevorderlijk zijn voor een goed begrip van de tijdsomstandigheden, doch mogen niet slechts dienen als schilderachtig décor, dat in wezen los staat van de handeling. Vooral in den psychologischen roman, die de ontwikkeling geeft van het zieleleven van een of meer personen, zullen alleen die gebeurtenissen beschreven mogen worden, die invloed uitoefenden op den hoofdpersoon. Te veel actie leidt de aandacht af en werkt verwarrend.

De heer Bloemert geeft in zijn — vermoedelijk eersten roman — de tekening van een jongen man, mobilisatie-slachtoffer, die na jaren onder de wapenen te zijn geweest, terugkomt in zijn burger-omgeving. Als jong dichter had hij zich aangetrokken gevoeld tot een schilder, die de menschen ontvlucht was naar de heide, om zich in eenzaamheid te wijden aan zijn kunst, onverschillig voor het oordeel der menschen. Deze zelfstandigheid heeft indruk gemaakt op den dichter, en reeds spoedig vinden we hem in conflict met zijn burger-, voor hem burgerlijke omgeving, die den kunstenaar niet begrijpt en afmeet naar haar eigen bekrompen normen. Wanneer hij zich in de journalistiek verdienstelijk meent te kunnen maken, wordt hij gedwarsboomd door een venijnige jaloezie. Een geweldige explosie van zijn opgekropten haat bezorgt hem zijn ontslag en voert hem naar het kamp der socialist. In dezen kring van onburgerlijke maatschappij-verbeters voelt de idealist wereldhervormer zich aanvankelijk thuis.

Een roode das, ongepoetste schoenen en een averechtsche sok zijn de attributen die den jongen socialist lieren. Doch in zijn nieuwe omgeving ontmoet hij ook weer niets dan intriges, speciaal tegen hem, den begaafden dichter. Op intens gemeene manier wordt hij uit de partij gewerkt, als hij een immigrant verbergt voor de politie. Hij gaat nu over naar de revolutionairen, maakt de bitterste armoe mee onder werklozen, die hem ook al niet fair behandelen, en vecht ten slotte mee in een hevig barricaden-gevecht tegen de politie.

Daar het nu niet erger met hem kan, komt de weg terug. Een vriendin haalt hem midden uit het gevecht weg en brengt hem naar het sterfbed van zijn moeder. Afgunstige partijgenooten maken hem onmogelijk bij zijn kameraden en zoo wordt de revolutionair gemakkelijk getemd door de vriendin en een vriend, die niet veel woorden meer noodig hebben om den wereldhervormer tot een berustend christen te maken, waardoor de weg geëffend is voor een gelukkig huwelijk met de vriendin in kwestie.

Deze korte inhoudsopgave is voldoende om te laten zien, dat er van dezen roman heel wat te maken was geweest. De auteur heeft echter van den hoofdpersoon een sprekende pop gemaakt, die alles zegt en doet wat hem bevolen wordt. Hij leeft niet, maar wordt geleefd, hij wordt getrouwd, dit huwelijk wordt ontbonden. Deze persoonlijk ingrijpende gebeurtenissen worden en passant even

genoemd — zij schijnen van weinig waarde in het leven van dezen christen jongeman. Maar zeer in den breede wordt ingegaan op de kritiek, die hij heeft op kerk en maatschappij. Van beide deugt weinig. De dominee en de kerkische menschen zijn in-kleinburgerlijke zwetters, hun leven en wandel is eigenlijk een bespottig van het ware christendom. Dat leeft slechts in een zonderlingen schoenmaker, een geestelijk dwaallicht van de zofte soort, in een christen-anarchist, in den hervormer-dichter zelf en enkele minder buitenissige personen.

De slappe hoofdpersoon, die een groote dosis zelfgevoel meekrijgt van den schrijver, zou niet de geringste belangstelling verdienen, als de auteur niet het milieu had laten meewerken op de geweldigste wijze. Zwaar melodramatische scènes, tot verbitterde barricadengevechten moeten den indruk geven, dat de hoofdpersoon in een wel zeer bewogen tijd leeft. Dit geweldige gebeuren wordt echter door den schrijver telkens omgedeneerd tot een doelloos kabaal, wanneer hij de lezers achter de schermen laat zien het intrigerende spel van de raddraaiers. De arme hoofdpersoon wordt door den schrijver meedoogenloos van de eene scène tot de andere gedreven en accepteert eindelijk ademloos de hem opgedrongen oplossing. Alleen de lezer is niet bevredigd.

Wat moet hij denken van het leven van dezen, als christen geponeerden dichter? Tegenover den sleur-christen dominee, is hij de waarachtige christen, vol kritiek op kerk en maatschappij en zóó innig geloovig, dat hij meer bidt dan de dominee, maar dit verborgen houdt voor ieder, zelfs voor zijn verloofde. Over zijn verhouding tot zijn vrouw, over de scheiding zelfs, heeft de schrijver in dit lange verhaal niets te zeggen, ook niet na de bekeering van den „held“. Voor de maatschappelijke bekeering moet het grofste geschut in actie gebracht worden, voor de geestelijke omkeering, die toch van meer belang is, zijn weinig zeggende regels voldoende.

Er zou veel kunnen gezegd worden van dit werk. Het slappe christendom past wel bij de slappe hoofdfiguur, maar de schrijver weet er geen krachtigen christelijken roman van te maken. De schrijver had moeten doen, wat een redacteur Paul aanriep: heel veel bekorten, al het noodloze weglaten en zich bepalen tot de hoofdzaken. Zijn roman had dan veel gewonnen, want ik geloof dat deze auteur wel schrijven kan, maar dan mag het christelijk element niet zijn een goedkoop kritiek op menschen, maar een zoutend zout. Een goede roman schrijven is moeilijk, een goede christelijke roman nog moeilijker, maar ook veel mooier.

Een zeer groot contrast met bovenbesproken roman vormt het uit het Duitsch vertaalde dagboek van dominee Johannes Sartorius. Een tegenstelling, die geheel ten gunste van dit laatste boek uitvalt.

Doorgaans is een dagboekvorm eenigszins vervelend — hier niet, omdat er geen indeeling of versnijding in kleine stukjes gegeven wordt, maar het verhaal in den ik-vorm een aaneengesloten geheel vormt.

Ook dit verhaal behelst de geschiedenis van een hervormer, een idealist. Maar deze dominee is een man met een groot geestelijk fonds, een onverschrokken karakter, iemand die zich met hart en ziel geeft aan zijn herderlijk werk, een kerel uit één stuk. Zijn taak is, de verwilderde protestanten uit een Italiaansch bergdorp weer terug te brengen tot het Woord van God. Als tegen-speler ontmoet hij een man, die zich uit haat tegen de menschheid naar dit haast ontoegankelijk dorp heeft teruggetrokken, waar hij de mannen aanvoert tot vermetele smokkeltochten, zuiver uit haat tegen menschelijke geboden. Deze krachtfiguur heeft een magischen invloed op de jeugd van Rocca en het kan niet anders, of de dominee en hij moeten in conflict komen en een strijd voeren om de zielen der menschen. Deze hooge inzet vereischt machtige middelen; de strijd tusschen twee mannen van zulk een hoog geestelijk kaliber, als 'ware de geincarneerde boosheid en liefde, kan slechts op forse manier beschreven worden, en dat gebeurt ook.

Het milieu is niet toevallig. Het wilde bergdorp en de majestueuze grootheid der woeste Alpen is niet slechts entourage. Het is in de ongerepte heerlijkheid van Gods grootsche natuur, dat het kwaad wordt bedreven. De bergen moeten den smokkelaars schuilplaatsen en sluipwegen bieden. Het berglandschap wordt daardoor in den strijd der menschen een medespeler. Een catastrophale gebeurtenis in de natuur forceert een oplossing, die noodig was, maar die menschen niet konden bewerken. God zelf breekt niet alleen de bergwanden, maar verbreekt het hardere steenen hart der menschen en bereidt zoo den akker die het zaad van Zijn liefde kan ontvangen.

Het christendom van dezen dominee-hervormer is heel wat meer waard, dan dat van den dichter-hervormer Paul. Zijn geloof is onwankelbaarder dan de bergen, daarvoor zet hij aardse liefde achteruit omdat hij weet, dat God sterker is dan menschen.

Het is alles evenforsch in dit boek: de menschen, hun liefde en haat, de natuur, de strijd tusschen beide. En toch is het zoo heel gewoon geschreven, zonder eenig literair middelje. Deze vertellende auteur laat zijn personen, ja het heele milieu, handelen. Men beleeft deze grootsche natuur, men ontmoet de menschen zelf, men ademt op groote hoogten, waar kleine dingen wegvallen, en waar de barricaden der menschen nietig en dwaas zijn. De aangewende middelen zijn hier oncindig grootscher dan in het vorengenoemde boek, maar ze konden niet minder wezen, terwijl ze daar reeds te bovenmatig waren, omdat ze buiten verhouding stonden tot den zwakken hoofdpersoon.

Hier heerscht harmonie — hoewel ook hier natuurlijk niet alles even goed is — tusschen vorm en inhoud, hier is de eenheid van handeling goed doorgevoerd, waardoor een boek ontstond, dat men met klimmende spanning leest, een boek dat boeit en sticht.

Gron.

H. S.

INTER NOS.

PAPE - de Afscheiding - JANSSEN.

VII.

Om de Synode van 1618 en 1619.

Het Classicaal Bestuur van Heusden heeft niet lang kunnen rusten op de lauweren, behaald in den strijd tegen Scholte.

Te Almkerk¹⁾, waar reeds in 1830 Bastiaan Sterkenburg zijn afkeer van de Evang. Gezangen had gedemonstreerd met een hoed, greep in Jan. 1835 de jonge burgemeesterszoon Arie den Dekker, en na hem zeer velen, weer naar dat melo-dramatische, of laat ons liever zeggen: dat ellendige vleeschelijke wapen in den geestelijken strijd.

M. Duyser, kerkvoogd en burgemeester van Almkerk, wendt zich dan tot den Gouverneur (die een dreigbrief stuurt aan vader Den Dekker, burgemeester van Emmichoven), en tot het Class. Bestuur, dat hiermee weer voor nieuwe problemen zit. De scriba schrijft 1 April:

„Te Almkerk loopt het zoo erg, dat het mij (die waarlijk niet onder de bevreessen behoort) bedenkelijk begint toe te schijnen, en ik mij verplicht heb gevonden, om heden nog, na de ontvangst eener expresse uit Almkerk, confidentieel aan den Gouverneur te schrijven.

„Zie hier eenige staaltjes. Men komt in de kerk, en als er gezangen worden gezongen, houdt men een hoed op het hoofd. De Predikant heeft op de aanschrijving van het Kl. Bestuur Ja wel verzocht om dat niet te doen, en de schuldigen vermaand, doch op den raad om bij voortdurende oneerbiedigheid de schuldigen aan de Politie aan te te geven is niet geschied, omdat de kerkeraad zelf de factie toegedaan is, en Gezelle Meerburg, bang voor het verlies van zijn tractement, het wil doen voorkomen, of hij de wanorde afkeurt, en tog ze in het verborgen begunstigt²⁾.

„Laatstl. Zondag is het zoo roerig in de kerk geweest, dat er, terwijl de Predikant op den Predikstoel stond, en de godsdienst begonnen was, vegpartijen ontstaan zijn, waarbij men bebloede handen heeft gezien. De gezangboeken had men heimelijk weggehaald, en het gezangbordje met zwarte verw uitgestreken. De gemoederen zijn zoo gespannen, dat men hier en daar reeds vroeger de glazen heeft ingeslagen, en men misschien slechts op het sein wacht tot uitbarsting.

„De burgemeester, al de kerkvoogden, en bijna al de aanzienlijkste leden der gemeente (dit weet ik ten stelligste) zijn tegen al deze wanorde, doch durven zig niet zoo rondelijk verklaren uit vrees voor het grauw. Alleen de burgemeester Duyser maakt hier eene uitzondering, en toont openlijk een Man te zijn. De Burgemeester van Emmichoven (de combinatie van Almkerk) Den Dekker is een vurig voorstander van den kerkeraad, en van dezen heeft men niets dan tegenwerking te wachten.

„Ik heb den burgemeester Duyser laten zeggen, dat ik doen zoude wat ik konde, en de geheele geschichte aan den Gouverneur confidentieel melden, opdat er in voorzien worde, want Almkerk is een plaats, gevaarlijk door zijn rapille bevolking, van 2000 zielen en stoot aan Werkendam, waar er insgelijks 2000 zijn, van welke er zeker 5 à 600 des Zondags naar A. stroomen; omdat Bosken een nieuwlichter is!

„Ik wenschte thans wel eene dictatoriale magt te bezitten, om over krijgsvolk te kunnen dispo- neeren, want anders zal het niet gaan, en de voor- uitzichten worden donkerder. Niet gewoon iets te overdrijven, meende ik UEd. met den toestand

1) Vele, tot dusver onbekende gegevens over de periode 1830—Dec. 1835, zijn gepubliceerd in een reeks artikelen „De Afscheiding te Almkerk ca.“ in de Geref. Kerkbode voor N.-Brabant en Limburg (Sept. 1937—Aug. 1938).

2) Vrijwel het enige argument hiervoor is de vriendschaps- band tusschen de burgemeestersfamilie en de Gezelle Meerburg, „dezelve verkeert met de dochter van den burgemeester van Emmichoven“ (Brigadier Kramer).